

„...Забележително добро четиво... най-доброто представяне на германската история за всички читатели“. История на Германия

Тази книга дава точна и ясна представа за превратностите в германската история от Ранното средновековие до наши дни. Многопластовостта и проблематичността на историята на германските земи е причина за множество дебати. Тя бива подлагана на различни тълкувания. Мери Фулбрук успява великолепно да синтезира огромен по обем исторически материал и да изследва и представи взаимодействието между социалните, политическите и културните фактори в контекста на научните спорове.

„Кратка история на Германия“ е публикувана за първи път през 1990 г., 1992 г. е преиздадена, а през 2004 г. излиза второ издание на книгата. Това е единствената еднотомна история на Германия, която успява да покрие и представи всички важни събития и факти от историята на страната. Книгата е настолно четиво за всички студенти по германски и европейски науки, а за мнозина е полезен пътеводител при посещения в Германия.

ОТ АВТОРА

Без съмнение, много по-лесно е подобна книга да бъде критикувана, отколкото написана. Опитът повече от хиляда години изключително сложна история да бъдат представени в кратък труд като този несъмнено може да предизвика протести сред много специалисти. Обяснимо е много от тях да смятат определени периоди, в които са специализирали, за изопачени, непълни, неправилно представени или дори игнорирани. Всъщност кратката история на толкова дълъг и наситен със събития период не би могла да претендира за изчерпателност. В най-добрия случай тя бива интелегентно съставен пътеводител сред сложната поредица от исторически факти и събития.

Донякъде тези ограничения се дължат на характера на историческото писане. То не може да е само съобщаване на факти – необходимо е да се поднесе така, че да се открият връзката и последователността в хода на събитията, обяснение за техния генезис, както и последствията след това. В случая с кратката история на Германия обаче трябва да бъде направен труден избор за представяне на едни факти и събития и пропускане на други. Без съмнение, всеки читател ще има собствено мнение по засегнатите въпроси, но авторът трябва да направи трудния избор. Относно подбора на периодите и обема на изложението е нужно да уточня, че книгата е писана на принципа на пейзажа, т.е. събитията, които са по-близо до наблюдаващия ги, са описани по-детайлно от недотам познатите далечни периоди. С доближаването до съвременната история главите на книгата представят все по-кратки периоди. С оглед на общия план на книгата може да изглежда, че някои събития са по-важни и значими от други. Проблемът на „телеологията“ – тенденцията да се обръща внимание на събития, имащи отражение в настоящето, е добре познат на историците. Случилото се обяснява чрез последствията от него, без значение дали преките участници в него са наясно със своя „принос“ за историческия „прогрес“. Други факти пък се игнорират, като за тях се приема, че нямат съществени последици. Въпреки че в

съвременните исторически трудове тази тенденция е неутрализирана, все още някои събития изглеждат по-важни от други, пречупени през призмата на съвременността. Ясно е, че авторите имат свои интереси и са заинтригувани от едни факти и личности, а по една или друга причина загърбват други, независимо колко обективни се стараят да бъдат. Друго предизвикателство, свързано с историята на Германия, са ограниченията при избора на акцент. В тази книга историята на Австрия е взета под внимание дотолкова, доколкото тя е част от Германия през определени периоди, а след 1871 г. е пряко свързана с историята на модерна Германия. Австрия е държавата, която под една или друга форма понася много негативи от това, но далеч не е единствената – границите на „Германия“ се променят многократно през вековете.

Този труд описва широк спектър от събития и до голяма степен разчита на изследвания, проведени от други хора. Тя представя последователно в синтезиран вид наличните знания и дори противоречащи си гледни точки. Авторът е наясно с пропуските и евентуалните несъответствия, но се надява чрез представянето на широкоспектърната рамка, обхващаща многовековната германска история, да са постигнати две полезни цели. Първата – историята да представлява база и стимул за последващо по-детайлно изследване на някои от разгледаните събития. Втората – историята да послужи за поставяне на по-широкообхватна рамка на съществуващите знания и интереси на читателите. Авторското желание е книгата да служи по-скоро като карта, използвана за по-обстойни и подробни изследвания на детайлите, които тя обхваща.

Федерална република Германия и съседните ѝ страни

Благодарна съм на мои колеги и приятели, които прочетоха ръкописа на книгата и ми помогнаха с коментари, предпазвайки ме от фактологически грешки и неправилни тълкувания. Единствено аз нося отговорността за евентуални грешки в книгата. Работата ми беше подпомогната от Лондонския университетски колеж (*англ.* University College London, UCL), благодарение на който посетих различни библиотеки, музеи и архиви. Със семейството си прекарахме много лета в пътувания из Централна Европа в търсене на информация за миналото на Германия.

В настоящото, второ издание съм направила множество малки промени в целия текст, отразяващи новите гледни точки и течения в съвременната историческа наука. Добавена е и нова глава за Германия след 1990 г.

Мери Фулбрук
Лондон, март 2003 г.

ВЪВЕДЕНИЕ

ГЕРМАНСКИТЕ ЗЕМИ И НАРОДИ

Йохан В. Гьоте и Фридрих Шилер, двама от най-бележитите немски писатели, поставят въпроса, който е в основата на голяма част от немската история, в известен и често цитиран стих: „Deutschland? Aber wo legt es? Ich weiss das Land nicht zu finden.“ (букв. „Германия ли? Но къде е тя? Не знам как да намеря тази страна“)¹. Те продължават, посочвайки друг проблем на германците: „Zur Nation euch zu bilden, ihr hoffet es, Deutsche, vergebens; / Bildet, ihr könnt es, dafür freier zu Menschen euch aus.“ (букв. „Всяка надежда да се обедините като *нация*, германци, е напразна; / по-добре се постарайте да бъдете човеци – това можете да постигнете“)². Може би тези два цитата обхващат най-популярните възгледи за Германия и германците. Разбира се, Гьоте и Шилер едва ли биха могли да предвидят какво предстои да се случи, а още по-малко да са отговорни за това. Закъсняла нация, обединена твърде късно – нация на „мислители и поети“, които разделят свободата на духовността от обществото и държавните власти. Германската нация, макар и с голям принос в литературата и музиката, е печално известна с издигането на въплъщението на злото в античовешкото управление на Адолф Хитлер. Тя има оспорвано уникална съзидателна култура, но и безспорно уникално разрушителна политическа история. Нация със спорна, изстрадана и странна и изопачена история, която обаче е уникално ефективна и се превръща в „модел“ от собствен тип при всички преобразования и катаклизми.

Въпреки баналните фрази, в тези обобщения има известна доза истина. Разбира се, както всички обобщения, и тези са донякъде опростени, подвеждащи и дори откровено погрешни. Може би най-подвеждащото в тях е допускането, че съществуват „германци“, които притежават цялостна национална идентичност, проявяваща се в многото сътресения и обрати на тяхната заплетена национална история. Реалността обаче е много по-слож-

^{1,2}Goethe, Johann W. von, Johann C. F. von Schiller. *Die Xenien*. Zeilen 95–96, 1796.

на. Налице са голяма географска обърканост и много народи, говорещи различни диалекти на немския език. Те обитават район от Централна Европа, в който през вековете има изключително многообразие от форми на политическо управление, включващи и народи, които не говорят немски. Тази историческа заплетеност, със своята случайност и неяснота, води всеки еволюционен път към предопределен край. Трудно е и възстановяването, и писането на историята на една променяща се цялост, представена в светлината на настоящите отношения и интереси. За мнозина най-интересна ще бъде съвременната история. Освен за малка част от изкушените от случилото се в далечното минало, за останалите тези периоди ще останат просто „фон“ – декор на сцена, с който да се изясни ситуацията, когато „историята е започнала“. Моментът, от който да се започне, е много спорен. Всяка написана от някого история е представена от гледна точка на определени интереси, осъзнати или не.

За повечето англоезични хора преди 1989 г. „Германия“ би означавала Федерална република Германия (ФРГ), или Западна Германия, със столица Бон. В представата на други може да изникне и Германската демократична република (ГДР), или Източна Германия, създадена от руините на нацистка Германия. Повечето хора днес не биха си и помислили да причислят Австрия или Швейцария към „Германия“. Едва през 1871 г. обаче Австрия е изключена от обединената „малка Германия“, или управляваната от Пруссия Германска империя¹. Много векове по-рано немскиговорещите швейцарци са отделени от Свещената Римска империя на германската нация². Съществуват, разбира се, и други райони в Централна Европа, които са били в рамките на някоя от германските държави. Такъв е примерът с бившите германски територии, които понастоящем са в пределите на Полша и Русия. И тогава, и сега има значителни немскиговорещи малцинства, които по една или друга причина са поданици на други държави. За много историци политически и географски несигурното и оспорвано място на Германия в Централна Европа (*mitten in Europa*) е определящ фактор за „германската“ история и идентичност, който обяснява много неща. Със сигурност местоположението на Германия усложнява единното дефиниране на изучавания обект много повече, отколкото при други „национални“ истории. Обект

¹През 1871 г. приключва Френско-пруската война, водена заради желанието на Пруссия да обедини всички германски държави под свое ръководство и противопоставянето на Франция на тази цел. Победител е Пруссия, а в хода на войната завършва и обединението на Германия под пруско ръководство – крал Вилхелм I Хохенцолерн става германски император – бел. ред.

²През 1512 г. (при управлението на император Максимилиан I от династията Хабсбурги) на заседание на Райхстага в Кьолн е взето решение Свещената Римска империя да се преименува на Свещена Римска империя на германската нация – бел. ред.

на изследване в тази книга ще бъде обединена Германия, формирана през 1990 г. от двете „Германии“ – ГДР и ФРГ. В хода на книгата ще трябва да бъде осмислено и взето под внимание много повече от това, което изисква съобразителност и гъвкавост в подхода.

Районите, които обхваща Германия през ХХI в., са изключително различни заради топографските и географските особености, от една страна, и историческите разлики, от друга. Германските земи се простират от крайбрежието на Северно и Балтийско море с техните търговски пристанища, през Северногерманската низина и обхващат хълмистите райони в Централна Германия с планини като Харц и Ерцгебирге (Рудни планини), продължават надолу през нагънатия терен на Южна Германия чак до полиите на Алпите на границата с Австрия и Швейцария. Климатът е различен в отделните региони – от мек и влажен атлантически климат на север и на запад до сух континентален климат с мразовити зими и горещи лета с чести гръмотевични бури на юг и на изток. На територията на Германия се добиват различни изкопаеми. В Източна Германия има значителни запаси от лигнитни въглища (кафяви) и те осигуряват приблизително 1/3 от световния добив. В Западна Германия съществуват залежи от битуминозни каменни въглища, добивани основно в областта Рур. В Германия има незначителни залежи на природен газ и нефт, които са крайно недостатъчни за нуждите на страната. Голяма част от електроенергията се произвежда от атомни електроцентрали (АЕЦ), които попадат в обектива на разгорещени спорове. Има различни видове минерални руди – желязна, оловно-цинкова, поташ (калиев карбонат) и др., но те са в ограничени количества. Почвите са различни, следователно и условията за земеделие. В много райони вместо ниви и пасища има гори и необработваеми земи. Населението на ФРГ през 80-те години на ХХ в. е малко над 61 млн. души, докато това на ГДР е около 17 млн. Населението на обединена Германия през 1990 г. е 78,3 млн. души.

Разликите между отделните райони на Германия произтичат основно от политическите, културните и социално-икономическите събития в техните истории. Географският признак на различие няма голямо значение. Исторически тези райони са формирани от множество независими държави и провинции, които сами по себе си имат различно минало. Най-впечатляващото, с което се сблъсква посетителят на Германия, са резултатите от човешкото присъствие по тези земи – влиянието върху околната среда, вярванията, обичаите и взаимоотношенията. Материалният израз са средновековните градове и замъци, обградени с високи стени, внушителните барокови църкви и манастири, разкошните палати, селските вили или градските къщи и бедняшките квартали. Местните стереотипи изобилстват – пруският протестантски аскетизъм, милитаризъм и консерватизъм контрастират

на хамбургския либерализъм и на трудните за разбиране баварци, които са ревностни католици и всеизвестни любители на бирата. В космополитната и централизирана Германия от края на ХХ в. съществува огромно разнообразие от местни наречия и култури. Няма начин някой турист в Германия да не забележи разликите между отделните области – Рейнланд с неговите замъци и лозя, индустриалния Рур на югозапад, в който пушекът и отровните газове от тежката индустрия в миналото са заменени от съвременни високотехнологични производства, планината Шварцвалд с вековните дървета, поляните, потоците и часовниците с кукувица или Горна Бавария с езерата и алпийските пасища. Малка част от посетилите Германия са запознати със северните крайбрежия, Фризийските острови или езерата и реките на Шлезвиг-Холщайн, макар че вероятно са били в Бремен, Хамбург и Любек. Повечето преминават през хълмовете на Вестфалия по модерните магистрали и прекосяват равнините на Люнебург, северно от останалите скрити в планината Харц средновековни забележителности. Малцина познават отдалечените общини, граничили някога с Бохемия¹, или Баварската гора, която днес е на границата с Чехия. Още по-непознати са места като Шпесарт, Крайхгау и Оденвалд. Мнозина познават главните градски центрове като Мюнхен, Нюрнберг, Франкфурт, Щутгарт и Кьолн, но не знаят причините за децентрализацията на градския живот в Западна Германия преди 1990 г. След 1989 г. някогашната столица Бон лесно е определена като „малък град в Германия“. Преди промените от есента на 1989 г. малък брой западни туристи пътуват в Източна Германия, с изключение на едnodневни посещения на столицата Източен Берлин. Макар и по-малка от Западна Германия, Източна Германия се характеризира с големи отлики между регионите ѝ. Там, северно, са пясъчните дюни на Балтийското крайбрежие, следвано от слабо населената езерна област Мекленбург, за да се достигне до хълмистите южни райони, в които влизат индустриални центрове – Хале, Лайпциг, Ерфурт и Кемниц, културни центрове – Дрезден и Ваймар, и туристически атракции като Саксонска Швейцария, Тюрингската гора и планинския масив Харц. Тези региони се различават по множество критерии, като топографските особености като близост до море, реки и планини са само част от тях. От икономическа гледна точка те са разработвани и използвани по различни начини, влизайки като различни елементи в състава на мащабни икономически системи. Между католическите и протестантските региони съществуват дълбоко вкоренени културни различия, които оказват голямо влияние през различните исторически периоди. От политическа гледна точка историята на отделните региони, пример за много и различни начини и форми на управление, може да бъде използвана от все-

¹Официално име на Чехия (1526–1918) в Хабсбургската империя.

Франкфурт на Майн – готически сгради, катедрала, център на
Международен издателски панаир

ки исторически ориентиран политолог за написване на обемен научен труд. Всички тези различни влияния оставят своя отпечатък в това, което днес представлява обединена Германия.

За повечето посетители преди 1989 г. на практика е невъзможно да си представят коя е най-удивителната забележителност в двете „Германии“ – строго охраняваната граница, разделяща страната по дължина от Балтийското крайбрежие на север до чешката граница на юг. Това не е само разделение на Източна и Западна Германия, а и на Източна и Западна Европа, на комунизъм и капитализъм. Разделението е символ на разрива в международните отношения през втората половина на XX в. Сър Уинстън Чърчил го нарича „желязната завеса“. Стотиците километри граница разделя с ивица ничия земя райони, които преди 1945 г. са близки и свързани, и ги отделя от естествения им хинтерланд¹. Тя прорязва сърцето на великолепния град Берлин – столица на Прусия, на Германската империя, на Ваймарската република, на Хитлеровия Трети райх, а след 1990 г. и на обединена Германия. Тежко въоръжени патрули съблюдават ограничения трафик на хора

¹Област, свързана с търговски, промишлен или друг център – бел. прев.

през малкото пропускателни пунктове и внимават жител на Източна Германия да не напусне страната си без разрешение. Западен Берлин е икономически зависим и финансово подкрепян от правителството на Западна Германия град. Той се превръща в модел на показан капитализъм – с огромни търговски центрове, ярки светлини, екстравагантни културни събития, международни конгресни центрове и покровителство на изкуствата. В имперската столица в началото на XX в. са построени бедняшки квартали, изникнали вследствие на бурното развитие на града. През 80-те години на XX в. те са местообиталище не само на все още съществуващата работническа класа в Берлин и на голям брой гастарбайтери, но и на хора, изповядващи „алтернативни“ начини на живот в различни аспекти. На фона на всичко това военното присъствие е неизбежно. Официално Берлин все още е под контрола на четирите велики сили – САЩ, Англия, Франция и СССР¹. Дори при излет из прекрасната природа на Западен Берлин, обграден от вековни гори и кристални езера, неизбежно се усеща присъствието на Берлинската стена. Само на няколко метра от нея обаче се намира един много различен Берлин. „Берлин – столицата на ГДР“ е надпис, гордо стоящ на всеки пътепоказател в Източна Германия. Източен Берлин е с много по-малко трафик от преди и обхваща сърцето на старата имперска столица. Новите източногермански обществени сгради и панелните жилищни блокове съжителстват с изящното великолепие на старите политически и културни центрове. Ръководителите на Източна Германия вземат мерки, за да създадат посвоему атрактивен образ на Източен Берлин, който да е различен от този на Западен. Част от това е модерният площад „Александерплац“. Въпреки направените постъпки в тази посока, в по-голямата си част Източен Берлин остава сив, скучен и старомоден. Източен и Западен Берлин символизират и въплъщават в себе си много от силните и слабите страни на двата социално-икономически и политически строя, на които са „представители“.

Падането на Берлинската стена през ноември 1989 г. по особено драматичен начин става символ на края на една епоха. Като резултат от революционните промени в СССР и страните от Източна Европа в края на 80-те години на XX в. „желязната завеса“ започва да се отдръпва. Комунистическият режим се разпада. Икономическият и политическият натиск поставят началото на неочаквано бързо и безпрецедентно обединение на две коренно различаващи се социално-икономически системи и общества през октомври 1990 г. В началото на XXI в. за наблюдателите на новата, обединена

¹Част от разделянето на Германия на три окупационни зони между Великобритания, САЩ и СССР (Ялтенска конференция). От американската и британската зона се отделя територия за френска окупационна зона – бел. ред.

Германия историята приема ново значение. За пореден път, както в много случаи през вековете, на дневен ред е поставен въпросът за характера и формата на ролята на Германия в Европа. С края на Студената война отношенията, връзките и редът между държавите коренно се променят. С оглед на международния тероризъм и новопоявилите се конфликти „германският въпрос“ започва да се разглежда в по-различна светлина.

Толкова за първоначалните наблюдения и впечатления. Германската история, култура, общество и политически живот са твърде сложни и всеобхватни, за да може от едно пътуване из страната да се придобие впечатление и мнение за тях. Съществуват много аспекти от миналото на Германия, които са пропуснати, забравени, преиначени или просто игнорирани. Нужно е да продължим да изучаваме катаклизмите и обратите в историята, които са създали Германия такава, каквато я виждаме днес.